

Decleraziun universal da drets umans

Preambul da la decleraziun

Considerond cha la recugnuschentscha da la dignità da tuot ils commembers da la famiglia umana e da lur drets eguals ed inalienabels fuorma il fundamaint da la libertà, da la gùstia e da la pasch i' l muond;

considerond cha la scugnuschentscha ed il spredschi dals drets umans han manà ad acts da barbaria chi offendan la conscienza da l' umanità e cha la creaziun d' ün muond, i' l qual ils umans han la libertà da discorrer e da crajer, libers da terror e miseria, es gnüda proclamada sco l' aspiraziun suprema da l' uman;

considerond chi' d es essenzial da proteger ils drets umans cun ledschas, per cha l' uman nu saja sforzà d' applichar sco ultim mez la revolta cunter la tirannia e l' oppressiun;

considerond chi' d es essenzial da promover las relaziuns amicablas tanter las naziuns;

considerond cha' ls pövels da las Naziuns Unidas han proclamà danouvmaing i' l statut lur cretta i' ls drets fundamentals da l' uman, illa dignità ed illa valur da la persuna umana, ill' egualità dals drets dad hom e duonna, e ch' els s' han declerats decis da promover il progress social e d' instituir megldras cundiziuns da viver in üna libertà plü vasta;

considerond cha' ls stadis commembers s' han obliats d' asgürar, in cooperaziun cull' Organisaziun da las Naziuns Unidas, il respet universal ed effectiv dals drets umans e da las libertads fundamentalas;

considerond ch' üna concepziun cumünaivla da quists drets e da quistas libertads es d' importanza suprema per ademplir plainamaing quist ingaschamaint,

proclamescha l' Assemblea generala la preschainta decleraziun universal dals drets umans sco ideal ch' id es da ragiundscher cumünaivelmaing da tuot ils pövels e da tuot las naziuns, per cha tuot ils umans e tuot ils organs da la società tegnan adüna preschainta quista decleraziun, ed as staintan da promover ill' instrucziun ed ill' educaziun il respet da quists drets e da quistas libertads e da garantir a quels, cun masüras progressivas sün plan naziunal ed internaziunal, recugnuschentscha ed applicaziun universal ed effectiva, tant tanter las populaziuns dals stadis commembers s'vess sco tanter ils territoris suottamiss a lur giurisdicziun.

Art. 1:

Tuot ils umans naschan libers ed eguals in dignità ed in drets. Els sun dotats cun radschun e conscienza e dessan agir ün invers l' oter in ün spiert da fraternità.

Art. 2:

Mincha persuna po far valair tuot ils drets e tuot las libertads proclamats illa Decleraziun preschainta sainza distincziun, particularmaing da razza, da culur, da gener, da religion, d' opiniun politica o otera, d' origin naziunal o social, da possess, da naschentscha o d' otras circumstanzas.

Plünavant nu vain fatta ingüna distincziun fundada sül status politic, giuridic o internaziunal dals pajais o dal territori, dal qual deriva üna persuna, cha quist pajais o territori saja independent, suot tutela, na-autonom opür suottamiss ad ün' otera limitaziun da la suveranità.

Art. 3:

Mincha uman ha il dret da vita, da libertà e da sgürezza da la persuna.

Art. 4:

Ingün nu dascha gnir tgnü in sclavaria o in servitüd, la sclavaria ed il commerzi da sclavs sun scumandats in tuot lur fuormas.

Art. 5:

Ingün nu dascha gnir suottamiss a la tortura, ne a painas, ne a trattamaints crudels, inumans o degradants.

Art. 6:

Mincha uman ha il dret da gnir recugnuschü dapertuot sco persunalità giuridica.

Art. 7:

Tuot ils umans sun eguals davant la ledscha ed han sainza distincziun il dret da protecziun eguala cunter tuotta discriminaziun chi violess la Decleraziun preschainta e cunter tuotta provocaziun e d' üna tala discriminaziun.

Art. 8:

Mincha persuna ha il dret da protecziun legala davant las giurisdicziuns naziunalas cumpetentas cunter acts chi violeschan ils drets fundamentals garantits illa constituziun o illa ledscha.

Art. 9:

Ingün nu dascha gnir arrestà, detegnü o exilià arbitrariamaing.

Art. 10:

Mincha persuna ha il dret, in cumplaina egualità, cha seis cas gnia trattà güstamaing e publicamaing d' ün tribunal independent ed imparzial chi decida davart seis drets e seis obligs o davart la validità da tuotta achüsa penala drizzada cunter ella.

Art 11:

Mincha persuna achüsada d' ün act punibel es innozainta fin al mumaint cha sia cuolpa es cumprovada legalmaing in ün process public, ingio cha tuot las garantias necessarias per sia defaisa tilla sun gnüdas asgüradas.

Ingün nu vain cundannà per acziuns o omissiuns chi nu valaivan al mumaint cha l' act punibel es gnü commiss.

Art. 12:

Ingün nu das-cha d'vantar l' object d' intervenziuns arbitrarias in sia vita privata, sia famiglia, seis domicil o sia corrispondenza, ne d' attachas cunter sia onur e sia reputaziun. Mincha uman ha il dret da protecziun legala cunter talas intervernziuns o talas attachas.

Art. 13:

Mincha persuna ha il dret da circular libramaing e da tschercher seis domicil a l' intern d' ün stadi.

Mincha persuna ha il dret da bandunar mincha pajais, eir seis agen, e da tuornar in seis pajais.

Art. 14:

In cas da persecuziun ha mincha persuna il dret da tscherchar asil e da surgnir asil in oters pajais.

Quist dret nu po gnir invochà in cas da persecuziun pervi da delicts na-politics o pervi d' acziuns chi cuntrafan a las miras ed als principis da las Naziuns Unidas.

Art. 15:

Mincha uman ha il dret d' üna naziunalità.

Ingün nu das-cha gnir privà arbitrariamaing da sia naziunalità o dal dret da müdar naziunalità.

Art 16:

Hom e duonna cun età adeguata han il dret da maridar e da fundar üna famiglia sainza restricziuns a regard la razza, la naziunalità o la religiun. Els han ils medems drets a regard il matrimoni, d'ürant il matrimoni e pro sia dissoluziun.

Il matrimoni po gnir conclus unicamaing cun l' acconsientimaint liber e cumplain dals conjugals futurs.

La famiglia es l' elemaint natüral e fundamental da la società e sto gnir protetta da la società e dal stadi.

Art. 17:

Mincha persuna ha il dret d' avair üna proprietà aigna o cumünaivla cun oters.

Ingün nu das-cha gnir privà arbitrariamaing da sia proprietà.

Art. 18:

Mincha persuna ha, sco commembra da la società, il dret da sgürezza sociala; ella po pretendere d' obtgnair ils drets economics, socials e culturalis indispensabels per sia dignità e per il svilup liber da sia personalità, quai tras sforzs interns dal stadi sco eir illa cooperaziun internaziunala, resguardolnd l' organisaziun e las resursas da mincha pajais.

Art. 19:

Mincha persuna ha il dret e la libertà d' opiniun e d' expressiun, quai chi cumpiglia il dret da nu gnir molestà pervi da l' aigna oopiniun sco eir il dret da tscherchar, retschaiver, derasar, sainza resguardar cunfins, las infuormaziuns e las ideas cun tuot ils mezs d' expressiun.

Art. 20:

Mincha persuna ha il dret da la libertà da reuniun e d' associaziun paschaivla.

Ingün nu das-cha gnir oblià da far part d' ün' associaziun.

Art. 21:

Mincha persuna ha il dret da participar al guvern da l' agen pajais, directamaing o cun l' intermediaziun da rapreschantants eletts libramaing.

Mincha persuna ha, a cundiziuns egualas, il dret d' access a las funcziuns publicas da seis agen pajais.

La voluntà dal pövel es il fundamaint da l' autorità da las pussanzas publicas, quista vountà dess s' exprimer in elecziuns periodicas ed onestas cun dret d' elecziun general ed egual in votaziun secreta o tenor üna procedura

equivalenta chi garantischa la libertà da vuschar.

Art. 22:

Mincha persuna ha sco commembra da la società il dret da sgürezza sociala; ella po pretender d' obtgnair ils drets economics, socials e culturals indispensabels per sia dignità e per il svilup liber da sia persunalità, quai tras sforzs interns dal stadi ed in cooperaziun internaziunala, resguardond l' organisaziun e las resursas da mincha pajais.

Art. 23:

Mincha persuna ha il dret da lavur, da la libra tscherna da sia lavur, da cundziuns da lavur güstas e cunvgnaintas e da la protecziun cunter dischoccupaziun.

Tuots han il dret, sainza discriminaziun, d' üna salari equal per lavur eguala.

Chi chi lavura, ha il dret d' üna remuneraziun güsta e commensurada chi asgüra ad el ed a sai famiglia ün' existenza cuonfuorma a la dignità umana e chi vain cumplettada, scha necessari, cun oters mezs da protecziun sociala.

Mincha persuna ha il dret da fundar sindicats insembel cun oters e da s' affiliar a sindicats per defender seis interess.

Art. 24:

Mincha persuna ha il dret da repos, particularmaing d' üna limitaziun radschunaivla dal temp da lavur, e da vacanzas periodicas pajadas.

Art. 25:

Mincha uman ha il dret d' ün standard da vita sufficziaint per asgürar la sandò ed il bainesser da sai sves e da sia famiglia. Quai pertocca particularmaing l' alimentaziun, la büschmainta, l' abitaziun, la chüra medicinala sco eir ils sevezans socials necessaris. El ha il dret da sgürezza in cas da dischoccupaziun, da malatia, d' invalidità, da guaivdanza, da vegldüna o in oters cas da perdita da mezs subsistenzials tras circumstanzas independentas da sia voluntà.

Mamma ed uffant han il dret d' agüd e d' assistenza speciala. Tuot ils uffants, ch' els sajan nats i' l matrimoni o dadour il matrimoni, giodan la medema protecziun sociala.

Art. 26:

Mincha persuna ha il dret d' instrucziun. L' instrucziun sto esser gratuita, almain quai chi pertocca l' instrucziun elementara e fundamentala. L' instrucziun elementara es obligatoria. L' instrucziun tecnica e professiunala sto esser accessibla a tuots; l' access als stüdis superiors sto esser liber a tuots in cumplaina egalità tenor lur merits.

l' instrucziun sto avair in mira il svilup cumplain da la persunalità umana e rinforzar il respet dals drets umans e da las libertatds fundamentalas. Ella dess promover l' incletta, la toleranza e l' amicizia tanter tuot las naziuns e tuot las gruppas da razza o da religiun, sco eir sustgnair las activitads da las Naziuns Unidas a favur dal mantegnimaing da la pasch.

Ils genituors han, cun priorità, il dret da tscherner il gener d' instrucziun per lur uffants.

Art. 27:

Mincha uman ha il dret da tour part libramaing a la vita culturala da la cumünanza, da giodair las arts e da participar al progress scientific ed als benefizis chi resultan da quel.

Mincha uman ha il dret da protecziun dals interess morals e materials derivants da tuotta produczion scientifica, litterara o artistica, da la quala el es l' autor.

Art. 28:

Mincha persuna ha il dret chi regna i' l chomp internaziunal ün uorden, i' l qual ils drets e las libertads manzunadas illa preschainta Decleraziun possan raggiundscher ün effet cumplain.

Art. 29:

Mincha uman ha dovairs invers la cumünanza, illa quala suletta es pussibel il svilup liber e cumplain da sia persunalità.

Illa realisaziun dals dets e da las libertads es mincha uman suottamiss unicamaing a las limitas stabilitas tras la ledscha per sgürar la recugnuschentscha ed il respet dals drets e da las libertads dals oters e per satisfacer a las exigenzas da la morala, da l' uorden public e dal bainesser general in üna società democratica.

Quists drets e quistas libertads nu das-chan in ningün cas gnir realisats cunter las miras ed ils principis da las Naziuns Unidas.

Art. 30:

Ingüna disposiziun da la preschainta Decleraziun nu das-cha gnir interpretada uschè ch' ün stadi, üna gruppa o üna

persuna haja il dret da sviluppar ün' actività o d' accumplir ün act chi ha in mira la violaziun dals drets e da las libertads manzunats in quista Decleraziun.